

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Стефанчук Р.О.,

*завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін Хмельницького інституту
регіонального управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВО НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ І ЗАХИСТУ

Проголосивши людину та окремі її немайнові блага вищими соціальними цінностями, держава повинна гарантувати їй можливість повної і своєчасної реалізації та ефективного правового захисту інтересу, що пов'язаний з внутрішнім (духовним) світом. Особливу роль в системі зазначених внутрішніх людських цінностей має психічне здоров'я фізичної особи.

Актуальність вказаної теми визначається насамперед тим, що існуючі на сьогодні наукові дослідження, які проводяться в сфері правового забезпечення психічного здоров'я, переважно стосуються лише права на фізичне (соматичне) здоров'я та гарантій його здійснення. Однак, виходячи з того, що людина є не лише біологічним організмом, але й соціальною істотою, яка наділена тонкою психічною організацією, то саме ця сфера повинна стати об'єктом підвищеного наукового інтересу, в тому числі і з точки зору правових досліджень. Адже лише такий підхід забезпечить всеохопленність та пропорційність наукових досліджень і сприятиме більш глибокому та гармонійному методологічному дослідженню особи як суб'єкта відповідних суспільних відносин, надасть можливість зрозуміти її сутність, забезпечити реалізацію її внутрішньої духовної сфери з метою задоволення власних потреб та інтересів.

Важливість дослідження цього питання також визначається і статистичними даними, які вказують, що протягом останніх років зростає кількість звернень пацієнтів за наданням психіатричної допомоги в психіатричних закладах.¹ Певної актуальності зазначеній тематиці надає і бажання психіатрії відійти від клейма "органу боротьби з інакомислячими", який їй небезпідставно приписували в радянський період.

На цьому фоні постає і суто правова проблема, яка впливає на актуальність цього дослідження. По-перше, недостатність та недосконалість правової бази з даного питання. Адже прийнятий за весь період існування України Закон України "Про психіатричну допомогу"² та нечисленна низка наказів Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ) не в змозі комплексно вирішувати усі питання, що стосуються регулювання та захисту суспільних відносин, пов'язаних з психічним здоров'ям фізичних осіб. В свою чергу, внутрішні суперечності цього закону з іншими нормативно-правовими актами також створюють низку проблем щодо однозначного вирішення вказаних питань та породжують безліч колізій та неузгодженостей.

Тому метою цієї статті є дослідження права на психічне здоров'я як особистого немайнового права фізичної особи та аналіз юридичних гарантій його здійснення.

¹ Див.: Здоров'я для всіх: Україна / База даних // www.moz.gov.ua

² Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 р. // ОВУ. – 2000. - №12. – Ст.444.

Окремі аспекти права на психічне здоров'я та гарантій його здійснення піднімались в спеціалізованій психіатричній літературі Л. Айзенбергом, О. Григор'яц, Б. Гудом, Р. Дежарле, В. Демчуком, А. Ейджер, А. Кляйнманом, Н. Татаркіною та іншими науковцями. Але всі ці дослідження стосувались переважно визначення розуміння природи та механізмів підтримання, порушення та відновлення психічного здоров'я з точки зору медицини і психіатрії, тобто проблем обстеження стану психічного здоров'я осіб, профілактики та діагностики психічних розладів, лікування, нагляду, догляду та медико-соціальної реабілітації осіб, які страждають на психічні розлади.

В сучасній юридичній літературі проблемами психічного здоров'я та його правового забезпечення займались Ю. Білоусов, Н. Болотіна, С. Бородін, І. Гурович, О. Датий, А. Дмитрієв, Л. Коган, В. Колесник, В. Котов, Л. Красавчикова, М. Малєїна, Н. Полежаєва, С. Полубінська, А. Савицька, О. Тихомиров, І. Шахрім'ян. Однак переважна більшість вказаних досліджень стосувалась здебільшого захисту майнових прав психічно хворого, здійснення судово-психіатричної експертизи або ж захисту права на психічне здоров'я в контексті загального права на здоров'я. Жодне із зазначених досліджень не було присвячено питанням цивільно-правового регулювання та охорони права на психічне здоров'я.

Для визначення права на психічне здоров'я слід, насамперед, визначитись з поняттям "психічного здоров'я" як блага, стосовно якого виникають відповідні правовідносини. Не вдаючись до детального аналізу низки дефініцій, поняття "психічне здоров'я" слід визнати, що найбільш поширеним серед них є визначення "*психічного здоров'я*" як психічний стан організму, що характеризується сукупністю установок, якостей та функціональних здібностей, які дозволяють особі адаптуватись до середовища.³ Випрацювати більш універсальне визначення психічного здоров'я навряд чи можливо, оскільки практично не реально звести до одного існуючі погляди на це питання, які склались у різноманітних соціальних групах. Ускладнює таку універсальність також і культурний та часовий аспект, адже з плином часу ставлення до тих чи інших процесів у різних культур, а також в межах однієї і тієї ж культури в різні часи було різним. Так, наприклад, в багатьох племенах індіанців на відміну від інших американських народів, вважають галюцинації нормальним явищем. Натомість, в межах загальноєвропейської культури з плином часу гомосексуалізм розглядався спочатку як злочин, потім – як психічна хвороба, а тепер – як варіант сексуальної адаптації. Однак незмінним залишалось ставлення до особи, яка чимось відрізнялась у своїй поведінці від інших членів соціальної групи. Завжди була висока ймовірність визнання такої фізичної особи психічно хворою та застосування до неї низки соціальних та правових обмежень. І тому основним соціальним призначенням психічного здоров'я як певного блага фізичної особи слід визнати забезпечення соціальної адаптації людини. При цьому слід підкреслити, що психічне здоров'я людини повинно співвідноситись зі стадією його розвитку, його генетичною спадщиною та культурним оточенням.

Однак предметом нашого дослідження є право на психічне здоров'я, а не саме благо, тому більшу увагу слід сконцентрувати на юридичній характеристиці даного права, його змісті та обсязі, а також на гарантіях його здійснення та захисту. Аналізуючи право на психічне здоров'я, слід відмітити, що на сьогодні жоден нормативний акт не містить вказівку на те, що фізична особа наділена таким правом. Йдеться лише про право на надання психіатричної допомоги. Так, у п.6 ст.284 ЦК України⁴ зазначено, що "надання фізичній особі психіатричної допомоги здійснюється відповідно до закону". В свою чергу спеціалізований в цій сфері Закон України "Про психіатричну допомогу" також йде шляхом закріплення у фізичних осіб лише права на

³ <http://krugosvet.ru/articles/39/1003901/1003901a1.htm>

⁴ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // ОВУ. – 2003. - №11. – Ст.461.

психіатричну допомогу. Однак, на наше переконання, аналіз чинного законодавства дозволяє нам зробити висновок про те, що фізичні особи мають повноваження не лише негативного змісту, тобто вимагати не порушувати його право, а також надати йому допомогу у випадку порушення його особистого немайнового блага. Фізичні особи наділені цілою низкою позитивних повноважень даного права, наприклад здійснювати профілактику власного психічного здоров'я, що свідчить, про те, що таке право не може обмежуватись лише повноваженням вимагати надання психіатричної допомоги у випадку порушення психічного здоров'я. Тому ми переконанні, що мова повинна йти не про право на психічну допомогу, а про більш широке суб'єктивне право – право на психічне здоров'я, яке містить в собі низку активних та негативних повноважень.

Так, до змісту права на здоров'я, як і до будь-якого особистого немайнового права, слід віднести, насамперед, повноваження на володіння психічним здоров'ям. Зміст цього повноваження означає, що кожна фізична особа володіє психічним здоров'ям в тому чи іншому стані. При цьому доволі важливим є введення з боку законодавця презумпції психічного здоров'я, яка передбачена у ст.3 Закону України "Про психіатричну допомогу". Однак, аналізуючи текст даної статті слід відзначити, що законодавець деякою мірою некоректно визначив таку презумпцію. Насамперед, це пов'язано з загальнотеоретичним розумінням презумпції, під якою слід розуміти висновок про наявність яких-небудь положень, фактів, прав суб'єкта на підставі доведеності інших положень, фактів, прав суб'єктів.⁵ Презумпція може бути спростована на умовах та в порядку, що передбачається в законі. Однак невже факт наявності у особи психічного здоров'я може бути кимось спростований? Невже особа може не мати психічного здоров'я? Невже наявність у особи легкого психічного розладу, наприклад неврозу, свідчить про те, що у неї зникло психічне здоров'я? Звичайно, ні. Тому що психічне здоров'я є різновидом особистого немайнового блага, яке не віддільне від особи носія. І тому, коли особа має психічний розлад, то це означає, що змінюється (як правило, знижується) стан психічного здоров'я, однак аж ніяк воно не зникає, тому що в іншому випадку це означало б біологічну смерть фізичної особи. Отже, в даному випадку більш правильноше говорити про презумпцію відсутності у фізичної особи психічних захворювань.

Наступним повноваженням права на психічне здоров'я є його використання в усіх сферах суспільного життя. Так, використовуючи свій стан психічного здоров'я, особа може здійснювати свою цивільну правоздатність та дієздатність. При цьому можливість користуватись своїм психічним здоров'ям носить обмежений характер. Так, коли фізична особа має рівень психічного здоров'я, недостатній для того, щоб усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, то і повноваження щодо користування психічним здоров'ям може бути обмежено, як і весь обсяг дієздатності.

Практично найбільш важливим аспектом здійснення права на психічне здоров'я є можливість фізичної особи розпоряджатись ним. При цьому під поняттям розпорядження ми не розуміємо визначення фактичної долі психічного здоров'я внаслідок його невідчужуваності від особи носія. Тут більш коректно застосовувати розуміння впливу особи власними діями на стан її психічного здоров'я. Особа в межах даного повноваження може:

- 1) звертатись за наданням психіатричної допомоги;
- 2) звертатись за наданням психіатричної послуги;
- 3) відмовитись від надання психіатричної послуги;

⁵ Юридический словарь / Гл. ред. В.И.Кудрявцев. – Т.2. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1956. – С. 222.

- 4) вимагати припинення надання їй психіатричної послуги;
- 5) взяти участь в медичному експерименті.

Під поняттям “психіатрична допомога” законодавець розуміє комплекс спеціальних заходів, спрямованих на обстеження стану психічного здоров’я осіб на підставах та в порядку, передбачених чинним законодавством, профілактику, діагностику психічних розладів, лікування, нагляд, догляд та медико-соціальну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади. При цьому психіатрична допомога надається на основі принципів законності, гуманності, додержання прав людини і громадянина, добровільності, доступності та відповідно до сучасного рівня наукових знань, необхідності й достатності заходів лікування з мінімальними соціально-правовими обмеженнями. Однак, на нашу думку, між поняттям “психіатрична допомога” та “психіатричні послуги” існує суттєва відмінність. Їх ототожнення законодавцем нам видається не виправданим, навіть тому що психіатрична допомога є видом спеціалізованої медичної допомоги, що включає діагностику психічних захворювань та комплексне лікування психічно хворих⁶, а медична допомога як поняття родово має відмежування від медичних послуг.⁷ І тому, на нашу думку, під поняттям “психіатрична допомога” більш правильно розуміти вид діяльності, який включає комплекс спеціалізованих психіатричних заходів, спрямованих на оздоровлення та лікування пацієнтів у стані, що на момент її надання загрожує життю, здоров’ю і працездатності та здійснюється професійно підготовленими працівниками, які мають на це право відповідно до законодавства. В свою чергу під поняттям “психіатричні послуги” слід розуміти усю низку інших повноважень, які надають психоневрологічний, наркологічний чи інший спеціалізований заклад, центр, відділення тощо всіх форм власності, діяльність яких пов’язана з наданням психіатричної допомоги. До них, зокрема, слід відносити, наприклад, анонімне лікування алкогольної та наркотичної залежності, проведення амбулаторних психіатричних експертиз в цивільних справах тощо. Важливість цього поділу полягає насамперед в тому, що психіатрична допомога надається особам, які страждають на психічні розлади, безоплатно у державних та комунальних закладах охорони здоров’я (ст.5 ЗУ “Про психіатричну допомогу”).

Психіатрична допомога може надаватись особам у двох формах:

- амбулаторна психіатрична допомога, тобто психіатрична допомога, що включає в себе обстеження стану психічного здоров’я осіб на підставах та в порядку, передбачених чинним законодавством, профілактику, діагностику психічних розладів, лікування, нагляд, догляд, медико-соціальну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади, в амбулаторних умовах;
- стаціонарна психіатрична допомога - психіатрична допомога, що включає в себе обстеження стану психічного здоров’я осіб на підставах та в порядку, передбачених чинним законодавством, діагностику психічних розладів, лікування, нагляд, догляд, медико-соціальну реабілітацію осіб, які страждають на психічні розлади, і надається в стаціонарних умовах понад 24 години підряд.

Однак, для того, щоб будь-яке суб’єктивне право було реальною можливістю, чинне законодавство повинно передбачати низку юридичних гарантій. Такі гарантії слід поділяти на ті, що забезпечують право на психічне здоров’я психічно здорових осіб, і ті, що забезпечують право на психічне здоров’я осіб, які страждають на психічні розлади.

⁶ Психиатрическая помощь // Большая медицинская энциклопедия: [В 30-ти т. / АМН СССР] / Гл. ред. Б.В.Петровский. – Т. 21 (Преднизон – Растворимость). – М.: Советская энциклопедия, 1983. – С. 300.

⁷ Див.: Стефанчук Р.О., Зелінський А.М. Право на здоров’я як особисте немайнове право фізичних осіб // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. - №2(6). – С. 44.

До основних гарантій здійснення та захисту права на психічне здоров'я осіб, які не мають психічних розладів, слід відносити:

1) дотримання конфіденційності відомостей про стан психічного здоров'я. Ця гарантія включає в себе:

а) заборону медичним працівникам, іншим фахівцям та особам, яким у зв'язку з навчанням або виконанням професійних, службових, громадських чи інших обов'язків стало відомо про стан психічного здоров'я та інші відомості про приватне життя особи, без згоди самої особи чи її законного представника розголошувати такі відомості, крім випадків коли такі відомості надаються для провадження дізнання, попереднього слідства або судового розгляду за письмовим запитом особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора та суду;

б) заборону вимагати відомості про стан психічного здоров'я особи, за винятком випадків, що прямо встановлені законом;

в) зберегання документів, що містять відомості про стан психічного здоров'я особи, з додержанням умов, що гарантують конфіденційність цих відомостей;

г) вилучення оригіналів документів, що містять відомості про стан психічного здоров'я особи, та їх копіювання лише у випадках, встановлених законом.

2) належний психіатричний огляд, який проводиться з метою встановлення наявності чи відсутності в особи психічного розладу, потреби в наданні їй психіатричної допомоги, а також для вирішення питання про вид такої допомоги та порядок її надання:

а) за усвідомленою згодою особи⁸, її законного представника;

б) без усвідомленої згоди вказаних осіб, у випадках, коли одержані відомості дають достатні підстави для обґрунтованого припущення про наявність у особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона:

– вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих;

– неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність;

– завдасть значної шкоди своєму здоров'ю у зв'язку з погіршенням психічного стану у разі ненадання їй психіатричної допомоги.

в) в обов'язковому порядку перед прийняттям на роботу та періодично, у процесі діяльності, з метою встановлення придатності особи до виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби) з особливими вимогами до стану її психічного здоров'я.⁹

При цьому, в будь-якому випадку, забороняється визначати стан психічного здоров'я особи та встановлювати діагноз психічних розладів без психіатричного огляду особи, крім випадків проведення судово-психіатричної експертизи посмертно.

⁸ Під поняттям "усвідомлена згода особи" слід розуміти згоду, вільно висловлену особою, здатною зрозуміти інформацію, що надається доступним способом, про характер її психічного розладу та прогноз його можливого розвитку, мету, порядок та тривалість надання психіатричної допомоги, методи діагностики, лікування та лікарські засоби, що можуть застосовуватися в процесі надання психіатричної допомоги, їх побічні ефекти та альтернативні методи лікування.

⁹ Порядок проведення таких оглядів регулюється постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів і переліку медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що можуть становити безпосередню небезпеку для особи, яка провадить цю діяльність, або оточуючих" від 27 вересня 2000 року №1465, а також наказом Міністерства охорони здоров'я України "Про затвердження Інструкції про проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів" від 17 січня 2002 року №12.

Беззаперечно, що законодавець виділяє і цілу низку інших гарантій права на психічне здоров'я, однак вони носять більш загальних характер. При цьому слід зауважити, що усі вказані гарантії поширюють свою силу і на осіб, що страждають на психічні розлади.

Коли розглядати питання про гарантії здійснення та захисту права на психічне здоров'я осіб, які мають відповідні психічні розлади, то слід зауважити, що обсяг та зміст цих гарантій залежить від того, чи особа страждає на звичайний психічний розлад чи її захворювання можна кваліфікувати як тяжкий психічний розлад. Під поняттям "психічного розладу" слід розуміти розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті (МКХ-10). До них, зокрема, відносять легкий депресивний епізод (F32.0), соціальні фобії (F40.1), розлади адаптації (F43.2) тощо. В свою чергу, тяжкий психічний розлад є розладом психічної діяльності (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати оточуючу дійсність, свій психічний стан і поведінку.

Тому до гарантій права на психічне здоров'я фізичної особи, що має психічні розлади, слід відносити:

1) належне діагностування особи, що має психічні розлади. Зокрема, діагноз психічного розладу встановлюється відповідно до загальноновизнаних міжнародних стандартів діагностики та Міжнародної статистичної класифікації хвороб, травм і причин смерті, прийнятих МОЗ для застосування в Україні. Діагноз психічного розладу не може базуватися на незгоді особи з існуючими в суспільстві політичними, моральними, правовими, релігійними, культурними цінностями або на будь-яких інших підставах, безпосередньо не пов'язаних із станом її психічного здоров'я. При цьому методи діагностики та лікування і лікарські засоби, дозволені МОЗ, застосовуються лише з діагностичною та лікувальною метою відповідно до характеру психічних розладів і не можуть призначатися для покарання особи, яка страждає на психічний розлад, або в інтересах інших осіб. А що стосується методів діагностики та лікування і лікарських засобів, що становлять підвищений ризик для здоров'я особи, якій надається психіатрична допомога, то їх застосування можливе лише за призначенням і під контролем комісії лікарів-психіатрів, а також за усвідомленою згодою особи чи її законного представника.

2) застосування при наданні психіатричної допомоги найменш обмежених умов, що забезпечують безпеку особи та інших осіб, при додержанні прав і законних інтересів особи, якій надається психіатрична допомога. Заходи фізичного обмеження та (або) ізоляції особи, яка страждає на психічний розлад, при наданні їй психіатричної допомоги застосовуються за призначенням та під постійним контролем лікаря-психіатра чи іншого медичного працівника, на якого власником психіатричного закладу чи уповноваженим ним органом покладені обов'язки з надання психіатричної допомоги, і застосовуються лише в тих випадках, формах і на той час, коли всіма іншими законними заходами неможливо запобігти діям особи, що являють собою безпосередню небезпеку для неї або інших осіб.

3) дотримання конфіденційності відомостей про надання (чи ненадання) особи психіатричної допомоги. Ця гарантія включає в себе:

а) заборону медичним працівникам, іншим фахівцям, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, та особам, яким у зв'язку з навчанням або виконанням професійних, службових, громадських чи інших обов'язків стало відомо про наявність у особи психічного розладу, а також про факти звернення за психіатричною допомогою, без згоди самої особи чи її законного представника розголошувати такі відомості, крім випадків, коли такі відомості надаються для провадження дізнання, попереднього слідства або судового розгляду за письмовим запитом особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора та суду;

б) обмежену можливість поширення інформації про стан психічного здоров'я особи, що має психічний розлад, навіть у випадках, коли є усвідомлена згода особи або її законного представника на поширення вказаних відомостей про стан психічного здоров'я цієї особи та надання їй психіатричної допомоги. В цьому випадку відомості можуть передаватися іншим особам лише в інтересах особи, яка страждає на психічний розлад, для проведення обстеження та лікування чи захисту її прав і законних інтересів, для здійснення наукових досліджень, публікацій в науковій літературі, використання у навчальному процесі.

в) заборону вимагати відомості про надання особі психіатричної допомоги, за винятком випадків, що прямо встановлені законом;

г) зберігання документів, що містять відомості про надання особі психіатричної допомоги, з додержанням умов, що гарантують конфіденційність цих відомостей;

д) вилучення оригіналів документів, що містять відомості про надання особі психіатричної допомоги, та їх копіювання лише у випадках, встановлених законом;

е) заборона без згоди особи або без згоди її законного представника та лікаря-психіатра, який надає психіатричну допомогу, публічно демонструвати вказану особу, фотографувати її чи робити кінозйомку, відеозапис, звукозапис та прослуховувати співбесіди особи з медичними працівниками чи іншими фахівцями при наданні їй психіатричної допомоги;

є) заборона вказувати у листку непрацездатності, що видається особі, яка страждає на психічний розлад, діагноз психічного розладу без згоди цієї особи. У разі її незгоди в ньому вказується лише причина непрацездатності (захворювання, травма або інша причина). При цьому вважаємо за доцільне повернутись до практики, яка колись існувала, що у випадку незгоди особи на бланку листка про тимчасову непрацездатність ставилась печатка не психіатричного закладу, а загального.

4) надання амбулаторної психіатричної допомоги чи госпіталізації до психіатричного закладу. За загальним правилом ці гарантії права на психічне здоров'я втілюються лише за усвідомленою згодою особи.

5) інформованість особи, якій надається психіатрична допомога. Це означає, що лікар-психіатр зобов'язаний пояснити особі, якій надається психіатрична допомога, з урахуванням її психічного стану, у доступній формі інформацію про стан її психічного здоров'я, прогноз можливого розвитку захворювання, про застосування методів діагностики та лікування, альтернативні методи лікування, можливий ризик та побічні ефекти, умови, порядок і тривалість надання психіатричної допомоги, її права та передбачені законодавством можливі обмеження цих прав при наданні психіатричної допомоги. У випадках, коли повна інформація про стан психічного здоров'я особи може завдати шкоди її здоров'ю або призвести до безпосередньої небезпеки для інших осіб, лікар-психіатр або комісія лікарів-психіатрів можуть таку інформацію обмежити.

6) можливість вибору альтернативного, за власним бажанням, психіатричного огляду та залучення до участі в роботі комісії лікарів-психіатрів з питань надання психіатричної допомоги будь-якого фахівця, який бере участь у наданні психіатричної допомоги, за погодженням з ним.

Решта гарантій здійснення права на психічне здоров'я не носить специфічного характеру та здебільшого пов'язана з загальними гарантіями захисту інших суб'єктивних прав особи. До них зокрема можна віднести: отримання інформації про свої права, пов'язані з наданням психіатричної допомоги, одержання психіатричної та соціальної допомоги в умовах, що відповідають вимогам санітарного законодавства; утримання в психіатричному закладі лише протягом строку, необхідного для обстеження та лікування; безпечність надання психіатричної допомоги; відшкодування заподіяної їм шкоди або шкоди їх майну внаслідок незаконного

поміщення до психіатричного закладу чи психоневрологічного закладу для соціального захисту або спеціального навчання чи внаслідок незабезпечення безпечних умов надання психіатричної допомоги або розголошення конфіденційних відомостей про стан психічного здоров'я і надання психіатричної допомоги тощо.

В окремих випадках, особи що страждають на тяжкий психічний розлад, мають певні обмеження гарантій, в порівнянні з особами, що мають звичайні психічні розлади. До таких обмежень слід відносити:

1) можливість відійти від конфіденційності інформації про стан психічного здоров'я фізичної особи, а також відомостей про надання (чи ненадання) особі психіатричної допомоги, у випадку, коли ці відомості необхідні для організації надання психіатричної допомоги особі, яка страждає на тяжкий психічний розлад;

2) можливість надання амбулаторної психіатричної допомоги без усвідомленої згоди особи або без згоди її законного представника у разі встановлення у неї тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона завдасть значної шкоди своєму здоров'ю у зв'язку з погіршенням психічного стану у разі ненадання їй психіатричної допомоги;

3) можливість госпіталізації до психіатричного закладу без її усвідомленої згоди або без згоди її законного представника, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах, та при встановленні в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона: вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або неспроможна самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність.

Отже, з огляду на вищенаведене слід відмітити, що закріплення забезпечення права на психічне здоров'я в Україні потребує суттєвих новацій. Сучасний стан правової регламентації таких відносин не виокремлює право на психіатричне здоров'я в окрему правову категорію. Окрім цього, юридичні гарантії цього права є нечіткими та несистематизованими. У зв'язку з цим пропонуємо чітко визнати за особами право на психічне здоров'я, а також закріпити три рівні гарантій цього права: для усіх фізичних осіб; для осіб, що мають психічні розлади; та для осіб, що мають тяжкі психічні розлади. Вважаємо, що така градація дасть змогу своєчасно та в повному обсязі реалізувати та ефективно захистити у випадку порушення, оспорення чи невизнання права на психічне здоров'я вказаних осіб, але й інших прав цих категорій осіб. Особливу увагу при цьому слід звертати на захист прав осіб, які знаходяться в стаціонарі, в тому числі і в психіатричному. Саме цьому питанню і будуть присвячені наші майбутні наукові розвідки.

Література

1. *Актуальні питання неврології, психіатрії та наркології у світлі концепції розвитку охорони здоров'я населення України: Матеріали пленуму науково-практичного товариства неврологів, психіатрів та наркологів України, присвяченого Року Здоров'я / Під ред. П.В. Волошин. — Т.: Укрмедкнига, 2001. — 616 с.*
2. *Білоусов Ю. Справи про надання особі психіатричної допомоги – новели у цивільному процесуальному законодавстві // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали VIII регіональної науково-практичної конференції (13-14 лютого 2002 р.) – Львів, 2002. – С. 198-201.*
3. *Комментарий к законодательству Российской Федерации в области психиатрии: Комментарий к Закону РФ “О психиатрической помощи и гарантиях прав граждан при ее оказании” и УК РФ (в части, касающейся лиц с психическими расстройствами) / Под ред. Т.Б. Дмитриевой. — М.: Спарк, 1997. — 363 с.*

4. Врачи, пациенты, общество: права человека и профессиональная ответственность врача в документах международных организаций / Т. Суворова (ред.) — К.: Сфера, 1999. — 121 с.
5. Григорьянц Е.И. Психическое здоровье личности: Текст лекции — СПб.: СПбЛТА, 2001. — 20 с.
6. Датий А.В. Судебная медицина и психиатрия: Практикум: Учеб. пособие для студ. вузов — М.: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2002. — 415 с.
7. Охрана психического здоровья в мире: Проблемы и приоритеты в развивающихся странах / Дежарле Р., Айзенберг Л., Гуд Б., Кляйнман А., Эйджер А. А. Барков (пер.). — К.: Сфера, 2001. — 563 с.
8. Демчук В. Про госпіталізацію хворих у примусовому порядку у Хмельницьку обласну психіатричну лікарню №1 // Матеріали міжобласної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю ХОПЛ №1. — Львів, 2002. — С. 116–119.
9. Дмитриев А.С., Клименко Т.В. Судебная психиатрия: Учеб. пособие для юрид. вузов — М., 1996. — 128 с.
10. Закон о психиатрической помощи: десять основных принципов / Ассоциация психиатров Украины. — К.: Сфера, 1997. — 24 с.
11. Инструкция по содействию реализации прав человека для лиц, страдающих психическими расстройствами — К.: Сфера, 1997. — 103 с.
12. Корнієнко О.В. Підтримання психосоматичного здоров'я практично здорових людей: Навч. посіб. — К.: Видавничий центр "Київський університет", 2000. — 123 с.
13. Методика оцінки якості життя Всесвітньої організації охорони здоров'я: українська версія: Рекомендації по використанню / Наук.ред. С.В. Пхіденко. — Д.: Пороги, 2001. — 60 с.
14. Права лиц, страждаючих психическими расстройствами / Глав.ред. Н.И. Полежаевой. — М., 1997. — 176 с.
15. Психиатрия. Нарушения прав человека и глобальный кризис: Документальные подтверждения, — 2000. — 56 с.
16. Психическое здоровье беженцев / Т. Дивакова (пер.). — К.: Сфера, 1998. — 176 с.
17. Психическое здоровье и психосоциальное развитие детей: Доклад Комитета экспертов ВОЗ — М.: Медицина, 1979. — 86 с.
18. Психическое здоровье населения Украины. (Основная анкета). — К., 2002. — 300 с.
19. Татаркина Н.И. Основы психического здоровья: Учеб. Пособие. — Липецк, 2001. — 51 с.
20. Торникрофт Г., Танселла М. Матрица охраны психического здоровья: Пособие по совершенствованию служб / Пер.с англ.О.Чернявской. — К.: Сфера, 2000. — 332 с.

